

Ragıp Zarakolu: İttihatçı Bolşevik Salih Zeki

Posted on 12/02/2020

1917 Devrimi fırtınası çocukları gibi Salih Zeki'yi de sarmalına aldı. Ama Deir ez Zor sabıkası hep peşinden geldi.

Solun tarihi ve soykırım tarihi araştırmalarında ortak çalışmaların önemi çok büyük. Bu ortak çalışmanın en başarılı örneklerinden biri Taner Akçam ve Vahakn N. Dadrian'ın "İttihat ve Terakki'nin Yargılanması/Divanı Harbi Örfi Zabıtları" çalışmasıdır. (Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008)

Ve 90'lı yılların başlarında Dadrian ve Akçam'ın tarihçi olarak birlikte çalışmaya başlamaları, aynı zamanda gerçek "Ermeni/Türk" diyalogunun başlamasını sağlamıştır. (1)

Resmi tarih yazımının inkâra yoğunlaşmasının bir sonucu da uzun yıllar 1915 olgusunun soykırım olup olmadığı mevzuu üzerinde bir çeşit münazaraya dönüşmesine neden olmuş, olgunun derinliğine farklı ayrıntılarda araştırılmasını geciktirmiştir.

Son dönemde çıkan önemli araştırmalardan biri de genç araştırmacılar Ömer Turan ile Güven Gürkan Öztan'ın "Devlet Aklı ve 1915/Türkiye'de 'Ermeni Meselesi' Anlatısının İnşası" (İletişim Yayınları, 2018) olmuş ve inkârın şifresini çözmeye önemli bir katkı sunmuştur.

Bu ortak çalışmanın son başarılı örneklerinden biri de Arsen Avagyan ile TUSTAV kurucu ve araştırmacılarından Erden Akbulut arasında, TKP kurucularından Salih Zeki Kuşarkov üzerine büyüteç tutan çalışma oldu. (2)

Erden Akbulut, Türkiye solunun tarihinin yazımında, bu işin başlatıcısı olan Mete (Tunçay) Hoca ile de çok üretken bir işbirliği yaptı ve ortak çalışma yürüttü. Bunun birçok ürünü oldu. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası /1920-1923 (İletişim Yayınları, 2016) ya da Beynelmilel İşçiler İttihadı (İletişim Yayınları, 2016) gibi.

SSCB'nin çöküşünden sonra, Komintern ve TKP Arşivinin Amsterdam'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsüne getirilmesi, en hayırlı işlerden biri oldu. TUSTAV'ın kurulması da Akademi çalışmalarının başlamasına sevindim.

Amsterdam'daki arşivde, Doğan Özgüden arşivinin, Latife Fegan'ın korumayı başardığı Hikmet Kıvılcımlı arşivinin yer alması, Türkiye solunun farklı dönemlerinin karşılaştırmalı araştırmalarının yapılmasını kolaylaştırdı.

1980 darbesi sonrası Türkiye ve Kürt solu ile dayanışma içinde olan ve 1994 yılında Irak Kürdistan'ında ölen gazeteci/aktivist Lissy Schmidt'in arşivi de Amsterdam'da. (3)

Arsen Avagyan doktorasını Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'de Çerkeslerin rolü üzerine yaptı. Daha sonra Çerkes diasporası üzerine çalıştı. Bu kitapları Belge yayınladı. Arsen Avagyan'ın yoğunlaştığı konulardan biri de İttihat Terakki Partisi ile Taşnak Partisi ilişkileri oldu. Bu çalışma da Belge'den çıkacaktı ama iki yayınevi arasındaki dostluk temelinde, bir başka araştırma ile birleştirilerek Aras yayınlarından çıktı. (4)

Çerkesler de 19. Yüzyılda Çarlık Rusyası'nın soykırımına uğradı. Çerkes Ethem ile çatışma sonucu Kemalist Türkiye Çerkes alfabesini yasakladı, Mudanya çevresi Çerkesleri zorunlu göçe tabi tutuldu. 1921'de İzmir'de Çerkes Kongresi toplandı. Lozan Barış Anlaşmasına kadar Ankara karşıtı Çerkes gerillalar Midilli Adasında üslendi. Ankara'da birçok Çerkes kökenli lider vardı. Ama Padişah için harekete geçen Anzavur'un da Çerkes olduğu unutulmamalı. Sonuç olarak Çerkesler tek vücut değildi.

Türkiye solu tarihinde en fazla polemik konusu isimlerden biri olan Çerkes Salih Zeki üzerinde, Avagyan ve Erden Akbulut'un buluşması, bu bakımdan şaşırtıcı ve tesadüf değil.

Ermeni soykırımının son durağı olan Deir ez Zor mutasarrıfı Salih Zeki'nin fonksiyonu Nazi soykırımındaki Himmler'in takımının fonksiyonlarını anımsatıyor.

Muş Ermenilerini bitirdikten sonra Halep'e vali atanan Enver Paşanın kayın biraderi Abdülhalik Renda'nın arkadaşı olması da "güvenilir" kişi olarak Deir ez Zor'a atanmasının nedenlerinden biri olmalı.

1917 Devrimi fırtınası çocukları gibi Salih Zeki'yi de sarmalına aldı. Ama Deir ez Zor sabıkası hep peşinden geldi. Kendi kısa otobiyografisinde, "1917'ye kadar burjuvaziye hizmet ettim, sonra proletaryaya" diyor. "Hizmete hazır" bir yapısı olduğu anlaşılıyor. Hakkında tutulan raporlarda "şenlikli hayata pek düşkün" diyor. Komintern yayınlarında editörlük yaptı. Bir yandan da Mikoyan gibi partililerle bağlar kurmayı, onların himayesine girmeyi başardı. Şefik Hüsnü, tercümesi iyi diyor. Lenin bile tercüme ediyor. Moskova Şarkiyat Enstitüsünde, Doğu Emekçileri Üniversitesinde çalışıyor. Ama parti raporlarında "kendi çıkarına bakan yağmacı düşünceye sahip" diye de değerlendiriliyor. Azerbeycan'ın Sovyetleşmesinde rol oynuyor. Ankara-Moskova ilişkilerinde de. Mustafa Suphi'yi uyarıyor, "gitme" diye. Demek ki bir bildiği var! Stalin dönemindeki tasfiyelerden de yırtmayı başarıyor. 1940 yılında 57 yaşında Moskova'da ölüyor.

(1) Ermeni-Türk diyalogunun gelişimi üzerine bak: Ragıp Zarakolu, Sivil Toplumda Türk-Ermeni Diyalogu /Paris 1984-2005, Pencere Yayınları 2008.

(2) Arsen Avagyan, Karanlıkta Kalmış Bir Eylemci: Salih Zeki Kuşarkov, Sosyal Tarih Yayınları, Şubat 2020

(3) Lissy Schmidt, Özgürlüğün Bedeli/Irak Kürt Bölgesinden 1991-93, Belge Yayınları 1996.

(4) Arsen Avagyan ve Gaidz F. Minassian, İttihat Terakki ve Ermeniler, Aras Yayınları 2005. Arsen Avagyan, 2004. Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet-İktidar

Sisteminde Çerkesler, Belge Yayınları 2004. Arsen Avagyan, Türk Dış Siyasetinde Kuzey Kafkasya Siyasi Muhacereti 1920-71, Belge Yayınları 2013.

Kaynak: artigercek.com